

EESTI KONJUNKTUURIINSTITUUT

ESTONIAN INSTITUTE
OF ECONOMIC RESEARCH

Rävala 6 19080 Tallinn tel 668 1242 faks 668 1240 e-post eki@ki.ee

Varimajandus Eestis 2007

(elanike hinnangute alusel)

Tallinn
Märts 2008

Aruande koostaja: Evelin Ahermaa

Eesti Konjunkturiinstituut

Rävala 6 19080 Tallinn

tel 668 1242

e-mail: eki@ki.ee

<http://www.ki.ee>

Copyright © Eesti Konjunkturiinstituut

SISUKORD

Sissejuhatus	3
1. Varimajanduse osakaal elanike ostudes	4
2. Hinnang salvestiste ja tarkvara piraatlusele	13
3. Hinnang ümbrikupalkadele	18
Kokkuvõte	25
Lisad	
Lisa 1. Küsitlustulemuste protsentjaotused	26
Lisa 2. Küsitlustulemuste protsentjaotused sotsiaal-demograafiliste gruppide lõikes	31
Lisa 2.1. Legaalsete ja illegaalsete kaupade vahel valiku tegemine	31
Lisa 2.2. Varimajanduse osakaal elanike kogukulutustes	32
Lisa 2.3. Salvestiste omajate osakaal	33
Lisa 2.4. Suhtumine salvestiste ja tarkvara piraatlusesse	34
Lisa 2.5. Ümbrikupalga maksmise sagedus	35
Lisa 3. Küsitletud kogumi iseloomustus	36

SISSEJUHATUS

Varimajandus on majandustegevuse valdkond, mis esineb kõigis majanduskeskkondades. Arenenud riigid on selge ja toimiva seadusandluse ning järelevalvesüsteemi kaudu püüdnud varimajandust piirata niipalju kui võimalik. Siinkohal on riigi initsiatiivi ja tegutsemise tulemuslikkus seotud aga suurel määral ka ettevõtjate ja elanike suhtumisega varimajandusse. Kui eelistatakse tegutseda ausates konkurentsitingimustes ning taunitakse varimajandust, on varimajandusevastast poliitikat riigil kergem ellu viia.

Illegaalse majandustegevuse üheks peamiseks ajendiks on soov saada parem konkurentsipositsioon, mille saavutamiseks püüab osa ettevõtjaid pakkuda oma tooteid ja teenuseid odavamalt, jättes maksmata maksud ja tasud. Näiteks palgatakse ebaseaduslikult tööjõudu (st töötajatele makstakse töötasu, jättes seejuures riigimaksud tasumata) või hoitakse kõrvale muudest nõutavatest maksudest ja tasudest (nt käibemaks, autori-, litsentsitasud). Seega rikutakse konkurentsivõimelist ettevõtluskeskkonda ning läbi maksude alalaekumise vähendatakse ka riigi võimalusi pakkuda elanikele sotsiaalseid hüvesid.

Käesoleva töö raames defineeritakse varimajandust kui kaupade ja teenuste ning tööjõu turgu, millelt ettevõtjad ning tarbijad ei maksa ettenähtud makse ja tasusid ning mis ei kajastu riiklikus ettevõtete poolt esitatavas statistikas.

Antud uurimistöö eesmärgiks on analüüsida varimajandust Eestis ning elanike suhtumist varimajandusse. Selleks selgitatakse välja elanike seotus ja suhtumine seoses järgmiste varimajanduse valdkondadega: **illegaalsete kaupade ja teenuste ostmine ning illegaalne tööjõuturg (nn ümbrikupalkade maksmine)**. Eelnevast tulenevalt on töö jaotatud kolmeks peatükiks. Esimene peatükk kajastab elanike eelistusi legaalse ja illegaalse kauba või teenuse ostmisel ja tarbimisel ning varimajanduse osakaalu elanike kogukulutustes; teine keskendub salvestiste ja tarkvara piraatlusele ning kolmas ümbrikupalkade problemaatikale. Analüüsi tulemused kajastavad 2007. aasta olukorda ning muutusi, võrreldes analoogiliste küsitlustega aastatel 1999-2006.

Töö teostamiseks viis Eesti Konjunktuuriinstituut (EKI) EV Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi tellimusel 2007. aasta novembris läbi elanike küsitluse ning antud töö tugineb 1077 respondendi vastustele. Küsitletud kuuluvad EKI tarbijate paneeli koosseisu ning esindavad läbilõiget Eesti elanikest soo, rahvuse, elukoha, regiooni, vanuse (18-74 eluaastat), hariduse ja netosissetuleku (leibkonnaliikme kohta kuus) järgi. Representatiivsuse tagamiseks on tulemused kaalutud vanuse, soo ja rahvuse järgi. Küsitlustulemuste protsentjaotused on toodud lisas 1, sotsiaal-demograafiliste gruppide lõikes lisas 2, küsitletud kogumi iseloomustus on esitatud lisas 3.

1. VARIMAJANDUSE OSAKAAL ELANIKE OSTUDES

Varimajandus on mitmeti defineeritav ning paljusid valdkondi hõlmav mõiste. Käesolevas peatükis on antud termini all analüüsitud kaupade ja teenuste turgu, millelt ettevõtjad ei maksa ettenähtud makse ja tasusid. Ettevõtjatele võimaldab viimaste tasumata jätmise suurendada oma toodete/teenuste konkurentsivõimet ning seeläbi turuosa, kuna nõutavate autori- ja litsentsitasude ning riigimaksude (tulumaks, sotsiaalmaks, lisaks töötuskindlustusmaks) maksmata jätmise alandab omahinda ning ka käibemaksu tasumata jätmise võimaldab hoida müügihinda madalamal tasemel. Kauba odavamalt pakkumine muudab selle atraktiivsemaks, sest soodne hind on ostjate/klientide jaoks sageli üheks oluliseks otsustuskriteeriumiks.

Tarbija jaoks tähendab legaalsete ja illegaalsete toodete (teenuste) paralleelne turg võimalust teha valik, kas eelistada odavamalt kaupa, lähtudes ostuotsusel vaid hinnast, või pöörata tähelepanu ka pakkuja taustale ja eelistada ausalt äri ajavaid ettevõtjaid ning legaalset päritolu kaupu ja teenuseid. Kui tarbija otsustab illegaalsete toodete kasuks, siis tähendab see enamasti ka riski võtmist, kuna antud toodete kvaliteedi ja kestuse suhtes puudub garantii.

Uuringu üheks ülesandeks oli välja selgitada, millised on Eesti elanike eelistused ostuotsuste tegemisel, kui nad seisavad valiku ees, kas osta legaalset või illegaalset kaupa; kas sel juhul on määravaks kauba hind või muud kriteeriumid. Vaid hinnast lähtuvalt teeb küsitluse andmetel oma ostuotsuseid 13% elanikest, pööramata tähelepanu sellele, kas seejuures makse tasutakse või mitte. Üldise elukalliduse tõusu mõjul muutus 2007. aastal soodne hind elanikele mõnevõrra olulisemaks. Iga teine tarbija eelistab aga kauba või teenuse ametlikku pakkujat, kes tasub nõutavaid tasusid ja makse. Ülejäänud elanikud talitavad olukorrast lähtuvalt, eelistades mõnikord ainult hinnast sõltuvalt odavamaid kaupu, teinekord on neile aga oluline ka kauba ja pakkuja taust. Legaalse kauba ja pakkuja eelistamine võimaldab tarbijale saada suurema kindluse toote/teenuse kvaliteedi osas.

Kui 1990ndate lõpus oli hinnatundlikkus väga määravaks faktoriks, siis aastatega on vaid hinnast lähtuvate tarbijate osakaal järjepidevalt vähenenud ning tõusutrendil on liikunud ametliku tootja või teenindaja poolt pakutava eelistamine (vt tabel 1.1). Kaheksa aastaga on viimaste osakaal kahekordistunud, mis viitab selgelt varimajanduse vähenemisele, sest nõudluse puudumisel on vähenenud ka pakkumine.

Tabel 1.1. Legaalse ja illegaalse kaupade vahel valiku tegemine (% vastanutest)

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Eelistab soodsama hinnaga kaupa, olenemata sellest, kas makse tasutakse või mitte	40	37	23	18	12	14	12	9	13
Eelistab ametliku tootja/ teenindaja poolt pakutavat, millelt on tasutud maksud	26	26	24	46	42	42	48	46	50
Talitab vahel nii, vahel naa	34	37	53	36	46	44	40	45	37
Kokku	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Sotsiaal-demograafiliste tunnuste järgi saab järeldada, et soodne hind on tavapäraselt väga oluline madalama sissetulekuga inimestele, kauba ja teenuse legaalsus on neile pigem teisejärguline aspekt. Sarnaselt varasematele aastatele on vaid odavama hinna alusel ostuotsuseid tegevaid inimesi keskmisest enam ka mitte-eestlaste ning regionaalselt Kirde-Eesti elanike hulgas. Seevastu legaalsusele tähelepanu pööravaid ning ametlikke tootjaid ja teenindajaid eelistavaid elanikke on keskmisest enam kõrgharidusega, kõrgema sissetuluga elanike seas ning tallinlaste hulgas. Vanuse alusel saab öelda, et vanemate elanike seas on kõrgem nii odavam hinda kui legaalselt pakkuvat eelistavate inimeste osakaal, noorem elanikkond omab vähem põhimõttelisi eelistusi, ostuotsused sõltuvad rohkem konkreetsest situatsioonist. Sotsiaal-demograafiliste tegurite lõikes on tulemused toodud joonisel 1.1 (täiendavalt vt lisa 2.1).

Sõltuvalt kaubast või teenusest on tarbijate ostukäitumine erinev, küsitlustulemused tootegruppide ja teenuste lõikes on toodud tabelis 1.2. Küsitlusel uuriti elanikelt, milliseid illegaalseid tooteid ja teenuseid nad on 2007. aastal ostnud (teades seejuures, et tegemist oli illegaalsete toodetega), millelt pole makstud nõutavaid makse ja tasusid. Elanikel paluti seejuures iga kauba ja teenuse kohta märkida, kas nad on aasta jooksul ostnud neid ainult illegaalselt või lisaks legaalsele mõnikord illegaalselt.

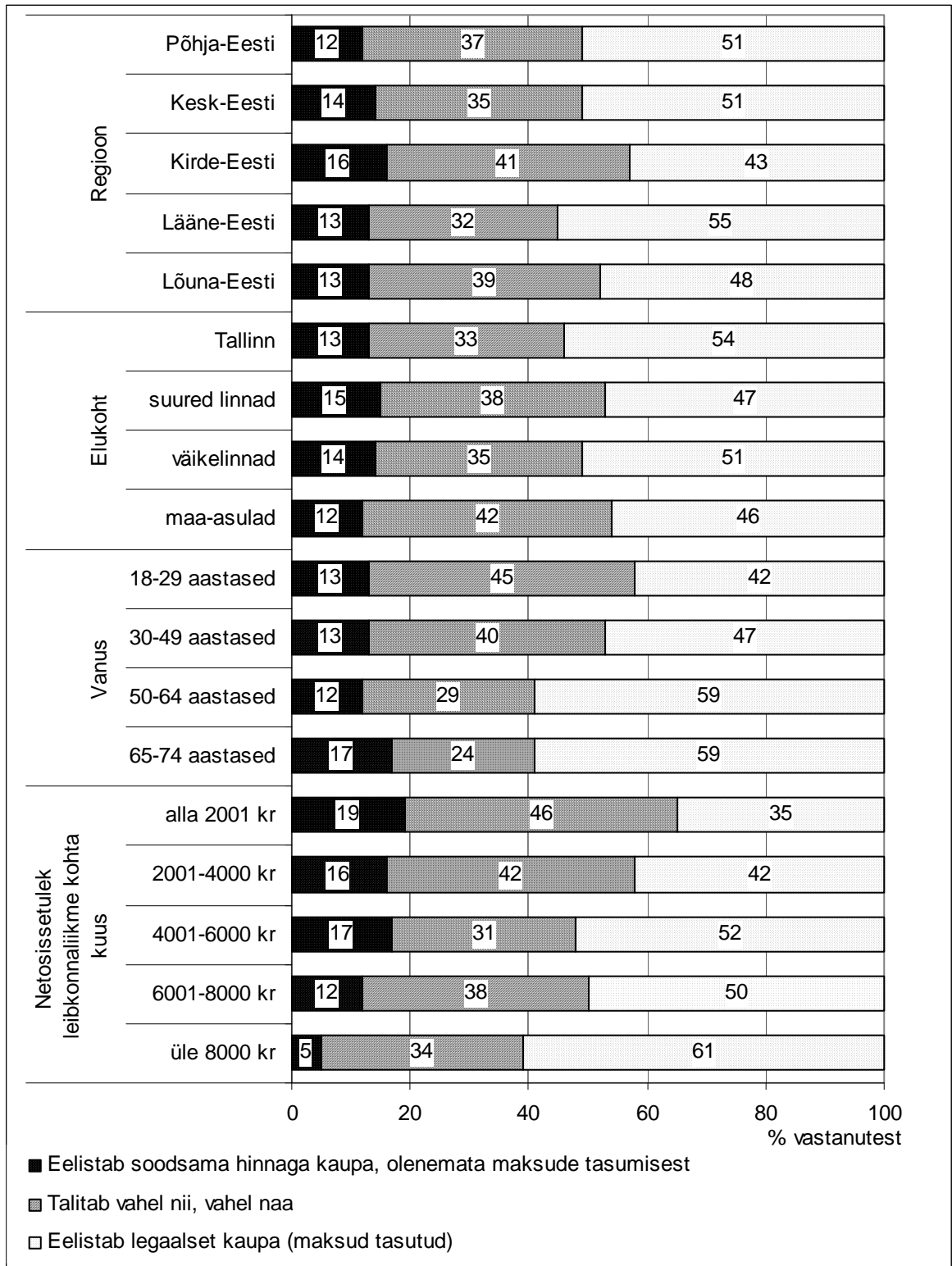
Illegaalseid tooteid ostnud elanike ostukäitumise uurimiseks, eelkõige illegaalsete toodete ostmise sageduse väljaselgitamiseks tuleb analüüsist välja jätta need elanikud, kes vastavat tootegruppi või teenust 2007. aastal üldse ei ostnud (ei legaalselt ega illegaalselt). See võimaldab erinevate illegaalsete toodete (teenuste) ostmise sagedusi omavahel võrrelda ning moodustada pingeridu. Tabelis 1.2 esitatud tulemustest nähtub, et näiteks küttepuid ostis 2007. aastal 31% vastanutest, kuid alkoholi 87% vastanutest. Selleks, et omavahel võrrelda, kumba kaubagruppi osteti illegaalselt sagedamini, tulebki analüüsist lähtuda just vastavate toodete ostjate poolt antud hinnangutest.

Tabel 1.2. Kaupade ja teenuste ostmine 2007. aastal (% vastanutest)

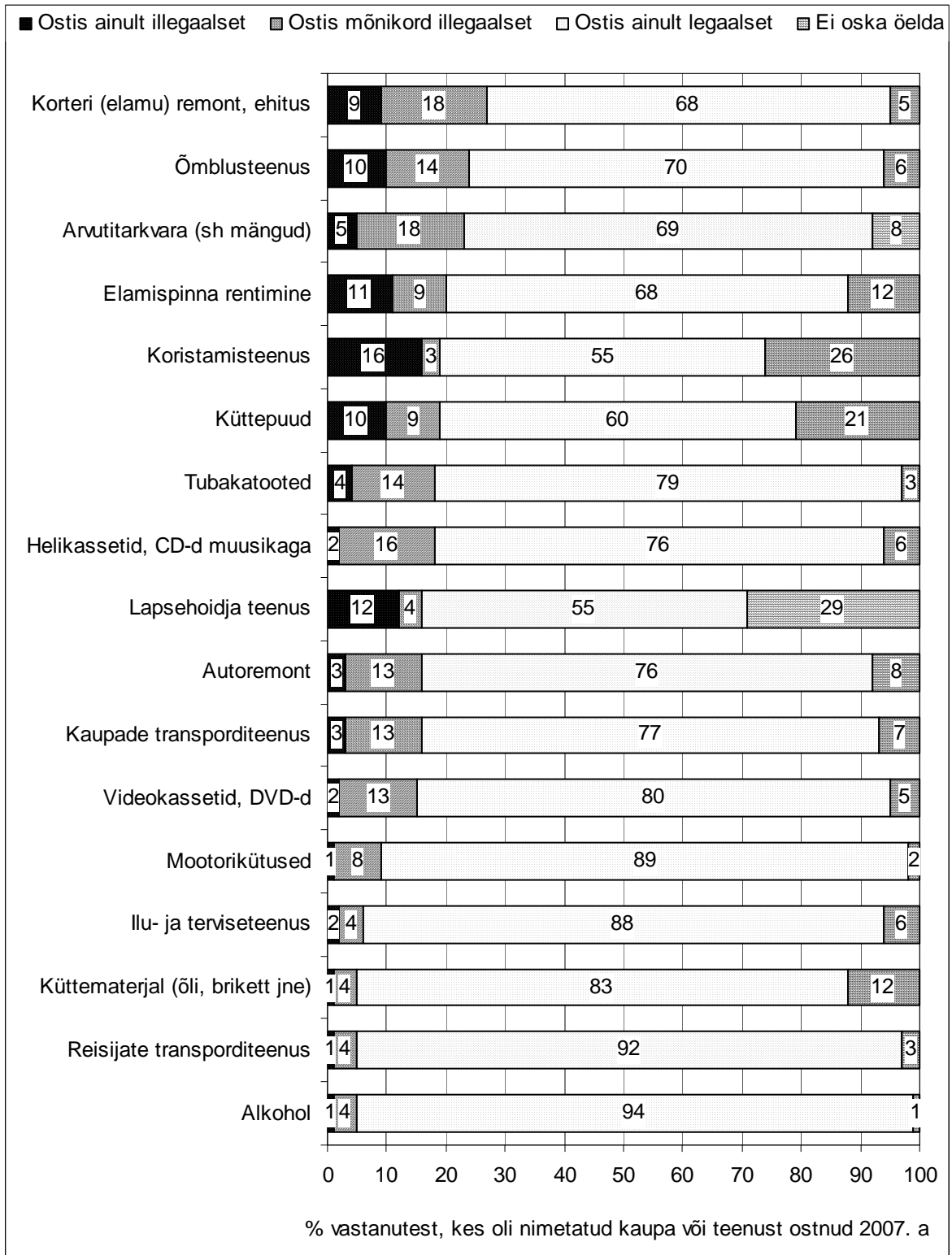
	Ei ostnud 2007. a legaalselt ega illegaalselt	Ostis ainult legaalselt	Ostis mõnikord illegaalselt	Ostis ainult illegaalselt	Ei oska öelda, millist ostis
Autoremont	45	42	7	1	5
Mootorikütused (bensiin, diislikütus)	30	63	5	1	1
Kaupade transporditeenus	60	31	5	1	3
Reisijate transporditeenus	37	58	2	1	2
Korteri (elamu) remont, ehitus	56	30	8	4	2
Elamispinna rentimine	82	12	2	2	2
Küttepuid	69	19	3	3	6
Küttematerjal (õli, brikett jne)	83	14	1	0	2
Õmblusteenus	74	18	4	3	1
Ilu- ja tervisetenus (juuksur, massöör)	17	72	4	2	5
Koristamisteenus	93	4	0	1	2
Lapsehoidja teenus	95	3	0	1	1
Alkohol	13	82	4	0	1
Tubakatooted	58	33	6	2	1
Helikassetid, CD-d muusikaga	37	48	10	1	4
Videokassetid, DVD-d	44	45	7	1	3
Arvutitarkvara (sh mängud)	61	27	7	2	3

Joonisel 1.2 on toodud pingerida illegaalsete kaupade ja teenuste ostmise kohta 2007. aastal. Pingereas on esikohal remondi- ja ehitustööd: 2007. aastal ostis iga neljas elamu (korteri) ehitust või remonti teinud elanik vajalikke ehitusmaterjale või palkas tööjõudu ilma riigimakse tasumata. Seejuures teostas 18% ehitus- ja remonditöid teinud inimestest neid osaliselt mitteametlikult ning 9% rahastas kõiki töid ainult mitteametlikult. Teenustest järgnevad pingereas õmblusteenus, elamispinna rentimine, koristamisteenus, lapsehoidja teenus, autoremont, kaupade transporditeenus, ilu- ja terviseteenused (juuksur, massöör jne) ning viimasel kohal on reisijate transporditeenus. Kui enamasti on mitteametlikke teenuseid ostetud pigem lisaks legaalsetele, siis koristamisteenuse ja lapsehoidja teenuse puhul esines taolist kombineeritud varianti vähem, pigem kasutati kas ainult legaalselt või ainult illegaalselt pakkujat. Seejuures oli aga just nende teenuste korral tarbijatel ka enim kõhkclusi, kas neile osutatud teenus oli legaalne või mitte (iga kolmas-neljas vastaja ei osanud seda määrata).

Tootegruppidest on illegaalsete ostude pingerea eesotsas arvutitarkvara: 23% seda 2007. aastal ostnud tarbijatest märkis küsitlusel, et ostis illegaalselt tarkvara (sh mängu). Illegaalse tarkvara (samuti teiste piraatsalvestiste) ostmine on enam levinud nooremate elanike seas. Pingereas järgnevad küttepuid, tubakatooted, salvestised, mootorikütused, küttematerjal (õli, brikett jne) ning pingerea lõpetab alkohol. Kõige rohkem probleeme kauba legaalsuse määratlemisega oli elanikel küttematerjalide osas, seda eelkõige küttepuid puhul (iga viies küttepuid ostja ei teadnud, kas oli ostnud kaupa ametlikult või mitte). Eelkõige ostsid küttematerjali ilma makse maksmata väiksema sissetulekuga inimesed, samuti ostsid nad keskmisest sagedamini illegaalseid aktsiisikaupu. Viimaste ostjaid ning tarbijaid oli rohkem ka Kirde-Eesti elanike seas.

Joonis 1.1. Legaalsete ja illegaalsete kaupade vahel valiku tegemine

Joonis 1.2. Illegaalsete kaupade ja teenuste ostmise sagedus

Eelnevast selgus, et mitmete kaupade ja teenuste puhul on elanikel olnud raskusi legaalsuse määramisega, seda eelkõige lapsehoidja teenuse ja koristamisteenuse puhul, erinevate küttematerjalide ostmisel ning elamispinna rentimisel. Küsitlusel uuriti elanikelt veel eraldi, kui lihtne või keeruline on nende jaoks eristada, milline müüja või teenindaja pakub legaalseid ning milline illegaalseid tooteid. Tulemustest järeldub, et üldiselt saadakse sellega hakkama, kuid probleeme siiski esineb: 26% vastanute jaoks on eristamine lihtne, 49% jaoks mitte alati lihtne, 10% jaoks keeruline ning 15% ei osanud oma hinnangut anda. Teistest enam pidasid eristamist keeruliseks pensionärid ning madalamasse tulugruppi kuuluvad inimesed.

Varimajandusele võib viidata asjaolu, kui kauba või teenuse pakkuja soovib selle eest tasumist vaid sularahas, et tehing ei oleks registreeritav. Küsitlus viidi läbi 2007. aasta novembris ning elanikelt küsiti, kas viimase kolme kuu jooksul on neil olnud juhust, kui tasumist sooviti vaid sularahas. Vastused jagunesid üldjoontes pooleks: 46%-l elanikel oli selliseid situatsioone ette tulnud (seejuures 28%-l korduvalt ning 18%-l üks kord) ning 54%-l mitte. Regionaalselt puutusid pakkujapoolse sularahatehingu sooviga enim kokku Kirde-Eesti ning Põhja-Eesti elanikud, kõige vähem aga Kesk-Eesti inimesed.

Järgnevalt on vaadeldud, kuidas on illegaalsete kaupade ja teenuste ostmine ajas muutunud, millised trendid iseloomustasid perioodi 2001-2007. Tabelis 1.3 toodud tulemustest nähtub, et kui 2000ndate alguses osteti teistest toote- ja teenusegruppidest sagedamini erinevaid illegaalseid salvestisi (kassetid, CD-plaadid), perioodil 2004-2005 prevaleeris piraattarkvara, siis aastatel 2006-2007 olid pingereas esimesel kohal mitteametlikud ehitus- ja remonditööd. Ehkki aastate jooksul on illegaalsete kaupade ja teenuste ostjate osakaalu järgi nn liidripositsioonid vahetunud, on kõiki nimetatud kaupu ja teenuseid iseloomustanud ühine langustrend, st tarbijad on hakanud eelistama ning sagedamini ostma legaalseid tooteid. Lisaks salvestistele (sh tarkvarale) ja ehitustöödele on varimajanduse vähenemise tendents täheldatav ka teiste toodete ja teenuste osas. Kui näiteks 2001. aastal kasutas iga kolmas autot remontida soovinud elanik ebaseaduslikku teenust, siis 2007. aastaks oli vastav näitaja vähenenud 16%-le. Mitteametlike juuksuriteenuste eest tasus 2007. aastal neli-viis korda vähem elanikke kui 2000ndate alguses. Taandumas on ka illegaalsete transporditeenuste ning lapsehoidja teenuse kasutamine. Samuti on oluliselt vähenenud illegaalseid aktsiisikaupu ning küttematerjali ostvate elanike osakaal. Seevastu elamispinna rentis 2007. aastal ebaseaduslikult rohkem elanikke kui varasematel aastatel ning sarnaselt 2001. aastale tasus õmblusteenuste eest mitteametlikult iga neljas antud teenuse tarbija.

Tabel 1.3. Illeaalsete kaupade ja teenuste ostjate osakaal
(st ostis ainult illeaalset või mõnikord illeaalset;
% vastanutest, kes oli nimetatud kaupa või teenust ostnud)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Korteri (elamu) remont, ehitus	38	36	39	34	25	29	27
Õmblusteenus	25	30	31	32	18	20	24
Arvutitarkvara (sh mängud)	36	34	-	39	36	26	23
Elamispinna rentimine	-	12	10	12	5	10	20
Koristamisteenus	-	-	-	-	-	-	19
Küttepuid	-	-	-	-	-	-	19
Tubakatooted	-	32	28	31	35	23	18
Helikassetid ¹ , CD-d muusikaga	51	40	-	32	23	21	18
Lapsehoidja teenus	-	-	-	33	-	-	16
Autoremont	35	26	27	24	22	15	16
Kaupade transporditeenus ²	22	12	17	14	10	10	16
Reisijate transporditeenus ²							5
Videokassetid, DVD-d	46	29	-	25	17	20	15
Mootorikütused (bensiin, diislikütus)	-	15	13	16	16	10	9
Ilu- ja terviseteenus ³							
(juuksur, massöör jne)	26	15	12	12	8	7	6
Küttematerjal (õli, brikett jne)	-	27	27	17	16	13	5
Alkohol	-	14	8	9	8	5	5

Illeaalsete toodete ostmise eelnevalt käsitletud aspektide kõrval uuriti küsitlusel ka, kui palju oma väljaminekutest elanikud kulutavad selliste kaupade ja teenuste eest tasumiseks, millelt riigil jäävad maksud saamata ning millelt pole makstud muid ettenähtud tasusid (nt litsentsitasud). Joonisel 1.3 on esitatud illeaalsete kaupade ja teenuste ostmiseks kulutatud raha proportsionaalne osa elanike kogukulutustes nende endi hinnangute alusel. Aegreast on näha, et varimajanduse osakaal elanike kogukulutustes on 2000ndate algusega võrreldes vähenenud, iga-aastased muutused ei ole suured, kuid pikema perioodi kohta on trend langev. Sellele osutasid ka eelnevalt kirjeldatud muutused eri kauba- ja teenuseliikide ostmise kohta. Eesti elanike varimajandusele tehtud kulutused moodustasid 2007. aastal keskmiselt 7% nende kogukulutustest.

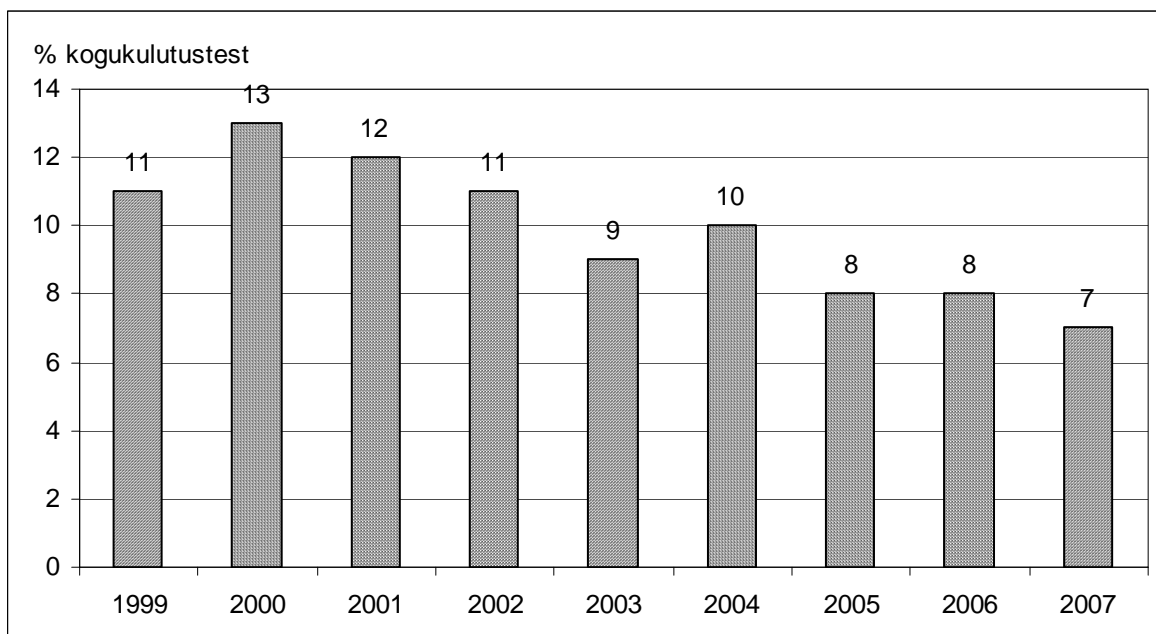
Sarnaselt varasematele aastatele kulutavad illeaalsetele kaupadele ja teenustele proportsionaalselt rohkem väiksema sissetulekuga inimesed ning piirkondlikult on varimajanduse osakaal keskmisest mõnevõrra kõrgem Kesk-Eesti ning Kirde-Eesti inimeste kulutustes

¹ Helikassetid olid perioodil 2001-2004 videokassetide ja DVD-dega ühes grupis.

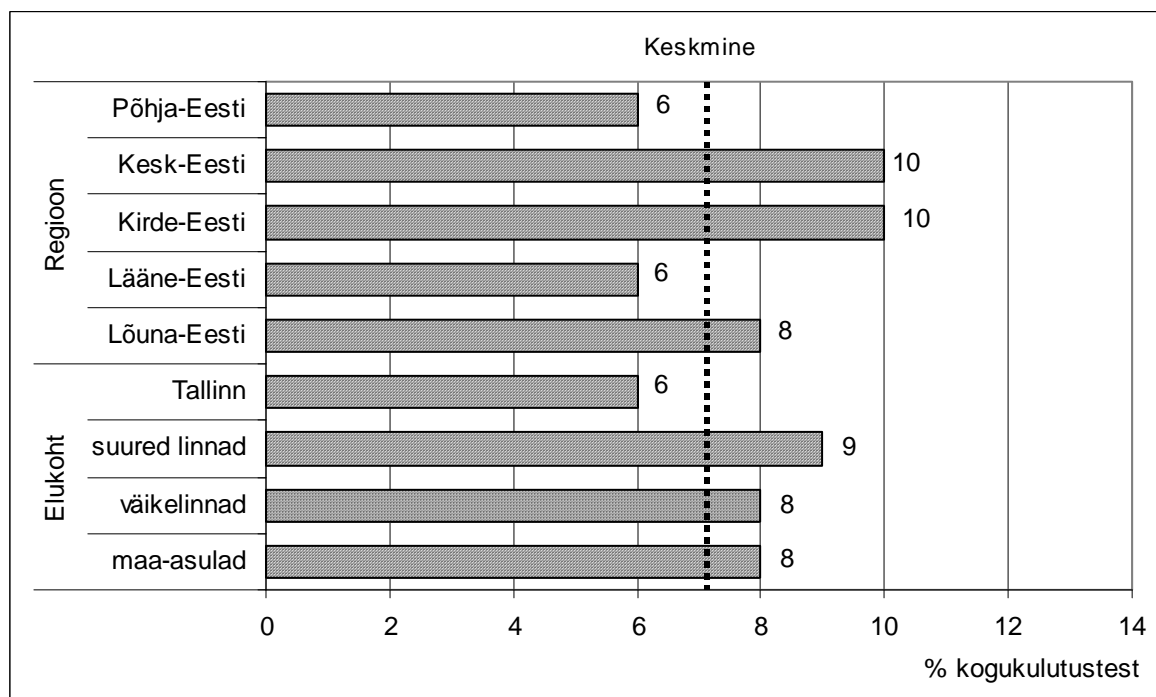
² Perioodil 2001-2006 ühine transporditeenuste grupp.

³ Perioodil 2001-2006 juuksuriteenus.

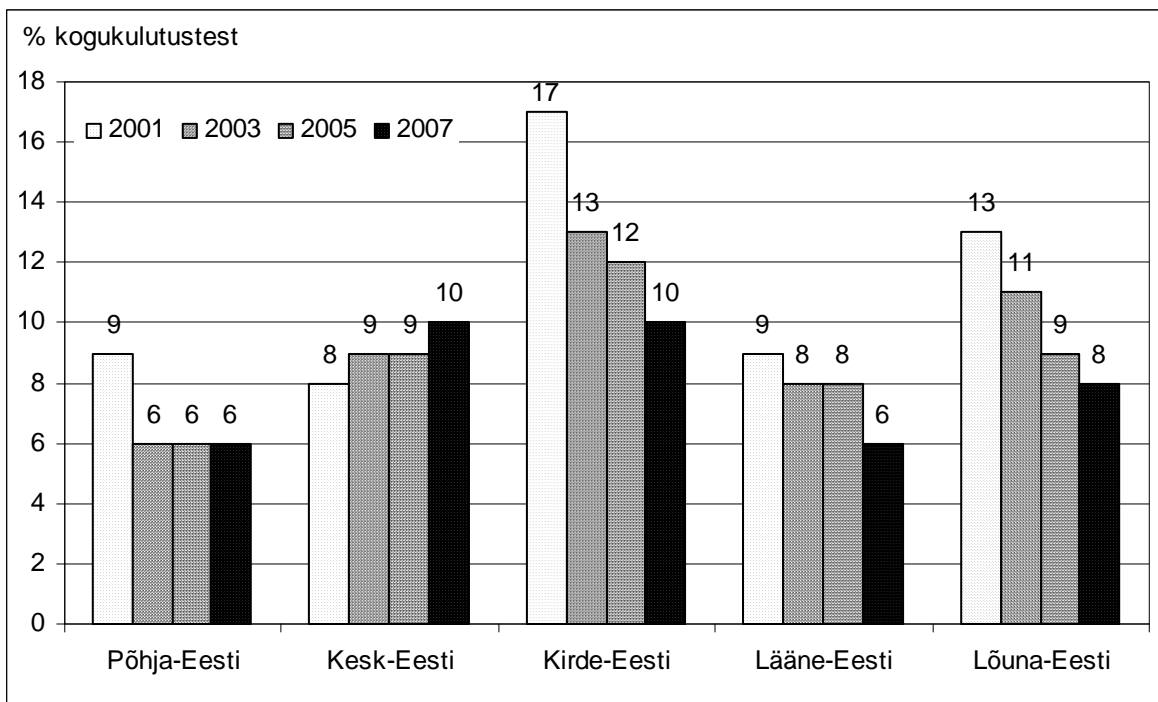
(vt joonis 1.4). Kui positiivse trendina saab märkida, et enamuses Eesti regionides on varimajanduse osakaal elanike kulutustes aastatega vähenenud (vt joonis 1.5), siis Kesk-Eestis on see vastupidiselt vähesel määral tõusnud. Vanuse järgi saab välja tuua, et varimajanduse osakaal on mõnevõrra suurem nooremate ning väiksem vanemate elanike kulutustes. Täiendavad sotsiaal-demograafilised jaotused on toodud lisas 2.2.

Joonis 1.3. Varimajanduse osakaalu dünaamika kogukulutustes

Joonis 1.4. Varimajanduse osakaal kogukulutustes piirkonniti

Joonis 1.5. Varimajanduse osakaalu dünaamika kogukulutustes piirkonniti

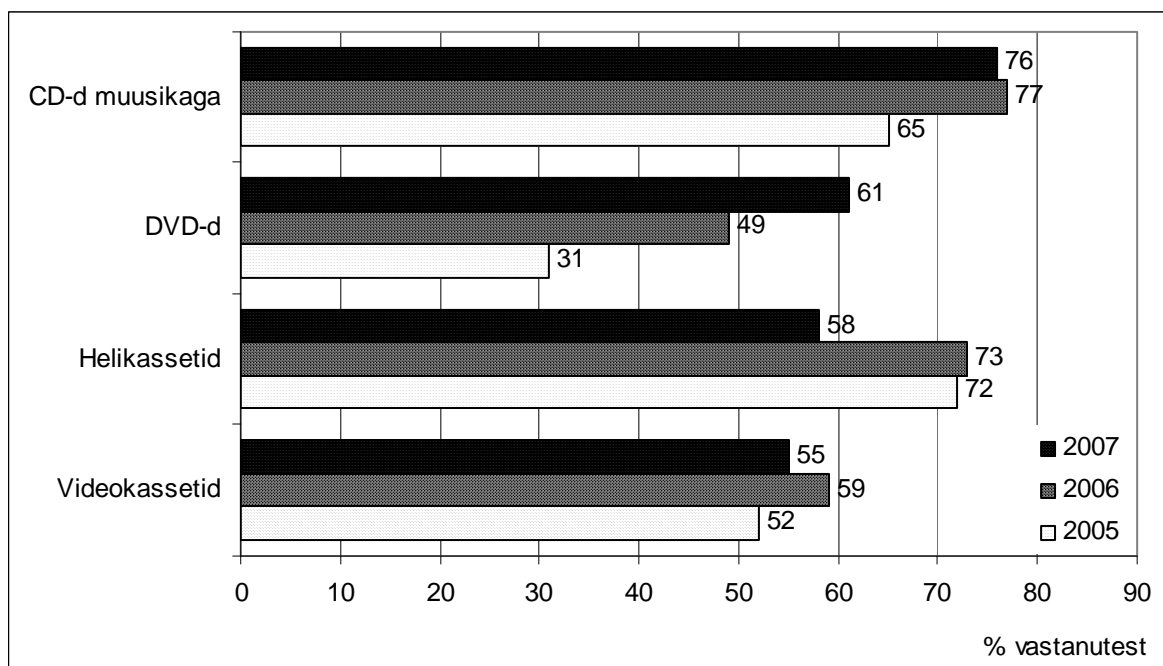
2. HINNANG SALVESTISTE JA TARKVARA PIRAATLUSELE

Autoriõiguste ja piraatluse teema on seda aktuaalsem, mida arenenum on tehnoloogia ja suuremad on heli- ja videosalvestamise võimalused. Autoritasude, litsentsitasude ning riigimaksude maksmata jätmisega saab ettevõtja pakkuda tooteid soodsama hinnaga, kuid tarbija jaoks tähendab sellise kauba ostmine ühelt poolt kulude kokkuhoidu, kuid teisest küljest riski, kuna puudub garantii kauba kvaliteedi osas.

Eelnevalt peatükis 1 toodud illegaalsete kaupade pingeridadest nähtus, et Eestis on piraatlus olnud 2000ndatel oluliseks probleemiks. Illegaalseid salvestisi ostvate tarbijate osakaal on küll aastatega vähenenud, kuid 2007. aasta küsitlusandmetel eelistas endiselt osa salvestiste ostjaid vahetevahel illegaalseid tooteid. Antud peatükis on analüüsitud, milliseid salvestisi Eesti elanikud omavad ning kui populaarne on endale Internetist tarkvara, muusika ja filmide allalaadimine. Piraatluse kohta on uuritud, kuidas Eesti elanikud sellesse suhtuvad ning kui palju ollakse üldse kursis piraatlusega seonduvaga, st mida salvestiste piraatluseks peetakse.

Eestis omab salvestisi enamus peredest, vaid 9% vastanutest märkis küsitlusel, et tema perel ei ole ühtegi salvestist. Tehnoloogia arenguga kaasnevad uued salvestiste vormid, mis omakorda muudab ka elanike salvestiste struktuuri. Kui varem oli kodudes peamiseks helikandjaks helikassett, siis käesolevaks ajaks on nende populaarsus oluliselt vähenenud, samuti on mõnevõrra vähenenud videokassettide omajate osakaal. Joonisel 2.1 toodud küsitlustulemustest on näha, et salvestistest omatakse enim muusikaga CD-sid (neid oli kolmveerandil peredel). Teisel kohal on DVD-d, seejuures on omajate osakaal kahe aastaga kahekordistunud.

Salvestisi omavad rohkem nooremad inimesed, pensionäride hulgas on salvestiste omajaid keskmisest oluliselt vähem (1/3-l ei ole kodus ühtegi salvestist). Samuti on täheldatav, et mida kõrgem on pere sissetulek, seda enam omatakse salvestisi. Täiendavad sotsiaal-demograafilised jaotused on toodud lisa 2.3.

Joonis 2.1. Salvestisi omavate perede osakaal

Arvutit ja tarkvara omab kodus kolmveerand peredest. Seejuures on sarnaselt teistele salvestistele ka tarkvara omamine rohkem levinud nooremate elanike kodudes (18-29 aastastest märkis küsitlusel 94%, et neil on kodus arvuti ja tarkvara, 65-74 aastastest aga 29%). Arvutitarkvara omajate osakaal on ligi kaks korda kõrgem ka kõrgharidusega elanike kodudes kui alg- ja põhiharidusega inimestel. Samuti on arvuti ja tarkvara omajate osakaal kõrgem suurema sissetulekuga ja seega paremate materiaalsete võimalustega peredes

Elanikel on oma salvestiste täiendamiseks mitmeid võimalusi, näiteks saab muusikat, filme ja tarkvara alla laadida Internetist. Küsitlusel uuriti, kui paljud inimesed seda võimalust ise kasutavad ning endale Interneti teel salvestisi soetavad. Tabelis 2.1 toodud tulemustest järeldub, et 2007. aastal laadisid endale Internetist muusikat *ca* pooled arvuti omajad, mõnevõrra vähem oli videote ja filmide laadijaid. Arvutitarkvara ja mängu laadis endale 38% arvuti omajatest. Kui nimetatud tooteid endale alla laaditi, siis enamasti vaid paar korda aastas. Kõige aktiivsemad Internetist allalaadijad on alla 30-aastased, mitte-estlased ning Kirde-Eesti elanikud.

Tabel 2.1. Toodete Internetist allalaadimine 2007. aastal (% arvuti omajatest)

	Ei laadinud üldse 2007. a	Mõni kord aastas	Iga kuu	Iga nädal
Muusika	46	29	14	11
Videod, filmid	55	25	9	11
Arvutitarkvara (sh mängud)	62	28	7	3

Piraatlusega seoses oli uuringu üheks ülesandeks välja selgitada, mida Eesti elanikud piraatluse all silmas peavad. Küsitlusel anti vastajatele ette loetelu erinevatest salvestistega seotud tegevustest ning paluti hinnata, millised neist on nende meelest piraatlus. Tabelis 2.2 toodud tulemustest nähtub, et piraatluseks peetakse eelkõige salvestiste omaalgatuslikku paljundamist ja müümist, seda märkis üle 90% salvestiste omajate. Omaalgatuslikku muusika, filmide ja tarkvara levitamist Internetis ning litsentsita arvutiprogrammide kasutamist hindas piraatluseks ligi kolmveerand salvestiste omajatest, samas iga viies ei osanud hinnata, kas tegemist võib olla ebaseadusliku tegevusega või mitte. Elanike hinnangud jagunesid aga pooleks ning ühtset arusaama polnud, kas kellegi teise salvestisest endale lisakoopia tegemine on piraatlus või mitte (42% salvestiste omajatest nimetas seda piraatluseks ja 38% hinnangul on tegemist seadusliku tegevusega, 20% ei osanud arvamust avaldada). Kuna seadusandluse⁴ järgi on aga siinkohal tegemist illegaalse toiminguga, siis järeldub, et teadmatuse tõttu peavad inimesed osasid ebaseaduslikke tegevusi legaalseteks, seega ei hinda nad ka enda vastavat käitumist piraatluseks. Oma salvestisest endale lisakoopia tegemist peab valdav enamus elanikest seaduslikuks tegevuseks, mida see ka on, kui eesmärgiks on salvestise isiklik kasutamine ning ärilisi eesmärke ei taotleta. Perioodi 2005-2007 hinnangute võrdlus näitab, et elanike teadlikkus on aasta-aastalt mõnevõrra paranenud, rohkem on hakatud piraatluseks pidama tegevusi, mis seda seadusandluse alusel ka on.

Tabel 2.2. Elanike hinnang, kas tegemist on piraatlusega (% salvestiste omajatest)

	2005			2006			2007		
	On	Ei ole	Ei oska öelda	On	Ei ole	Ei oska öelda	On	Ei ole	Ei oska öelda
Salvestiste omaalgatuslik paljundamine ja müümine	93	2	5	94	2	4	94	1	5
Muusika, filmide, tarkvara omaalgatuslik levitamine Internetis	68	7	25	74	6	20	73	5	22
Litsentsita arvuti-programmide kasutamine	69	10	21	71	10	19	78	7	15
Kellegi teise salvestisest endale lisakoopia tegemine	34	45	21	40	40	20	42	38	20
Oma salvestisest endale lisakoopia tegemine	7	83	10	5	86	9	5	85	10

⁴ Autoriõigusega seonduvat reguleerib *Autoriõiguse seadus*.

Salvestiste omajatest enamuse (ligi 2/3) ei poolda piraatlust, seejuures on piraatluse taunijate osakaal 2004. aastaga võrreldes suurenenud (vt tabel 2.3). Piraatluse pooldajate osakaal oli 2007. aastal küll 10% punkti madalam kui 2004. aastal, kuid viimasel kahel aastal on pooldajate osakaal tõusnud ning seda peamiselt nende arvel, kes ei osanud varem oma arvamust avaldada. Samas ei oma endiselt iga viies elanik antud küsimuses kindlat seisukohta ega oska hinnangut anda. Siinkohal on üheks põhjuseks see, et ühelt poolt saadakse aru piraatluse autorlust ja ettevõtlust kahjustavast mõjust, aga teisalt leitakse argumente ka piraatluse soosimiseks. Nagu varasematelgi aastatel on sotsiaal-demograafiliste tunnuste järgi suurim hinnangute erinevus vanuse alusel: piraatluse pooldajaid on enim kuni 30-aastaste seas (pooldab iga neljas) ning vastaseid üle 50-aastaste hulgas. Täiendavad sotsiaal-demograafilised jaotused on toodud lisas 2.4.

Tabel 2.3. Suhtumine salvestiste ja tarkvara piraatlusesse (% salvestiste omajatest)

	2004	2005	2006	2007
Pooldab	26	7	14	16
Ei poolda	50	64	62	63
Ei oska öelda	24	29	24	21
Kokku	100	100	100	100

Salvestiste ja tarkvara pooldajate peamiseks argumendiks on, et originaaltooted on liiga kallid ning seetõttu on piraatlus õigustatud (märkis 95% pooldajatest). Iga teine pooldaja arvab, et kuna piraattooteid on võimalik kätte saada varem kui vastavaid originaale, siis seetõttu on piraatlus positiivne nähtus (enim märkisid alla 30-aastased). Kolmandaks märgiti küsitlusel (43% pooldajatest), et piraatlust õigustab originaaltoodete puudumine Eesti salvestiste turul.

Salvestiste ja tarkvara piraatlusesse negatiivselt suhtuvate inimeste arvates on piraatlus taunitav, kuna pole tagatud kauba kvaliteet (piraatsalvestiste kvaliteeti peetakse ebausaldusväärseks) ning rikutakse autoriõigusi, seega on tegemist ülekohtuga autorite ja esitajate suhtes. Samuti märgiti küsitlusel, et piraatlust ei pooldata põhimõtteliselt, kuna tegemist on seaduste rikkumisega. Autoritele ülekohtu tegemise kõrval kahjustab piraatlus ka sektori majandustegevust ning riigi majandust üldiselt, samuti ei laeku riigile makse (märkis 42% mittepooldajatest).

Tabelis 2.4 on toodud hinnangute võrdlus nelja aasta kohta, miks salvestiste omajad piraatlust ei poolda ning kuidas on hinnangud muutunud. Andmetest nähtub, et aastaid on esikohal olnud arvamus, et piraatkauba kvaliteet pole usaldusväärne. Ka teiste argumentide osas on pingerida jäänud samaks, kuid suurenenud on neid põhjuseid välja toonud inimeste osakaalud.

Tabel 2.4. Salvestiste ja tarkvara piraatluse taunimise põhjused (% piraatluse mittepõldajatest)

	2004	2005	2006	2007
Piraatkauba kvaliteet pole usaldusväärne	72	56	70	70
Ülekohtune autorite ja esitajate suhtes	51	61	60	70
Tegemist on seaduste rikkumisega	43	56	58	61
Riigile ei laeku makse	31	41	40	42

Piraatlust ei toeta vanemad inimesed pigem seetõttu, et see on ebaseaduslik tegevus, nooremate elanike seas toodi rohkem välja ebausaldusväärset kvaliteeti. Viimast nimetasid rohkem ka mitte-eestlased ning Kirde-Eesti elanikud. Autoriõiguse rikkumist ja seeläbi autorite huvide kahjustamist tõid enam esile suurema sissetulekuga inimesed.

3. HINNANG ÜMBRIKUPALKADELE

Ümbrikupalga maksmisel on tegemist tööandjatepoolse ning töövõtjatepoolse kulutuste kokkuhoiu sooviga, mis väljendub riigimaksude tasumata jätmises ja seeläbi vastavalt parema konkurentsi- või sissetulekupositsiooni saamises. Riigile maksmata jäetud maksude arvel alaneb kaupade ja teenuste omahind ning ettevõtja saab seeläbi ajutise konkurentsieelise, kuid teisest küljest rikub taoline süsteem ausat ettevõtluskeskkonda ning õõnestab sotsiaalset heaolu riigis. Majandussektorites, kus on levinud umbrikupalgad, võib tekkida olukord, kus ausalt makse tasuv ettevõtte ei ole võimeline tegema konkurentsivõimelisi pakkumisi ja pankrotistub, kuna nõudlusepakkumise turusituatsioonis on hind oluliseks teguriks ning tellija valib enda jaoks sageli odavaima pakkumise. Riigil on aga maksude alalaekumise tingimustes omakorda raskendatud eelarveliste kohustuste täitmine, sh elanikele teenuste pakkumine.

Antud peatüki raames on analüüsitud umbrikupalkade problemaatikat Eestis ning aluseks on elanike hinnangud nende maksmise kohta. Küsitluse ülesandeks oli välja selgitada umbrikupalka saavate töötajate osakaal, umbrikupalga osakaal töötasust, seda maksvate tööandjate tegevusvaldkond, töötajate rahulolu/ rahulolematuse umbrikupalga saamisega ning üldine hinnang umbrikupalkade maksmise süsteemile. Esitatud on ka umbrikupalkadest tingitud eeldatavad maksukaotused sotsiaalmaksu ja füüsilise isiku tulumaksu näol.

Ümbrikupalkade analüüsi aluseks on nende vastanute hinnangud, kes käisid 2007. aastal tööl ning olid palgasaajad (k.a töötavad üliõpilased ja pensionärid). Küsitlusel osalenud inimestest töötas 2007. aastal 73%.

Ümbrikupalkade uurimiseks on EKI läbi viinud elanike küsitlusi alates 1999. aastast ning tulemustest järeldub, et umbrikupalga saajate osakaal 2000ndate alguses vähenes. Kui 1999. aastal sai umbrikupalka 19% vastanutest (vt tabel 3.1), siis 2002. aastal 13% vastanutest. Alates 2002. aastast on analüüsist välja jäetud kõik vastanud, kes tööl ei käinud ning kelle töö polnud rahaliselt tasustatud, et uuringu tulemused kajastaks vaid töötavat elanikkonda. Tulemustest järeldub, et varjatud töötasu maksmine perioodil 2002-2006 vähenes. Langustempo oli seejuures aeglane, kuid suund oli umbrikupalkade vähenemisele. 2007. aasta näitas umbrikupalkade maksmise aktiveerumist, umbrikupalka saavate töötajate osakaal suurenes aastaga 3%-punkti. Ümbrikupalka saavate töötajate osakaal oli 2007. aastal tööl käinud elanike seas 14%. Varjatud töötasu uurimisel on tähelepanu pööratud ka sellele, kui sageli inimesed aasta jooksul on umbrikupalka saanud, kas tegemist on regulaarsete maksetega või vahetevahel makstavate summadega. Küsitlustulemuste kohaselt sai 2007. aastal 6% töötajatest pidevalt umbrikupalka

ning 8% töötajatest vahetevahel või üksikjuhtudel. Valimi alusel kogu Eesti kohta tehtavad järeldused on tõenäosuslikud ning 95%-lise tõenäosusega saab väita, et tegelik ümbrikupalga saajate osakaal kõigist palka saavatest töötajatest oli 2007. aastal 11%-16%.

Tabel 3.1. Ümbrikupalga maksmine

	% vastanutest				% töötajatest					
	1999	2000	2001	2002	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Makstakse regulaarselt	8	5	8	7	8	7	5	5	5	6
Makstakse vahetevahel	11	9	8	6	7	9	9	7	6	8
Ei ole makstud	81	86	84	87	85	84	86	88	89	86
Kokku	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

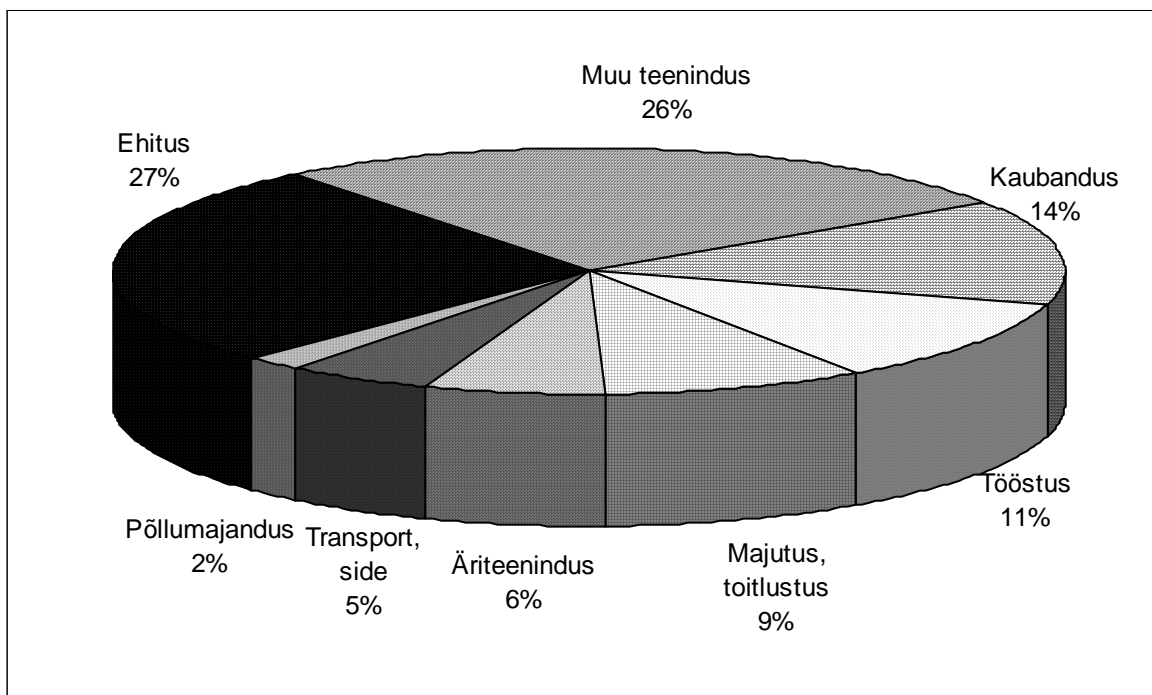
Sotsiaal-demograafiliste tunnuste järgi on ümbrikupalga saajate jaotus toodud lisas 2.5. Ümbrikupalga saaja on enamasti alla 30-aastane, mitte-estlane ning elab Põhja-Eestis. Varjatud töötasu saajaks on keskmisest enam inimesed, kelle peres on netosissetulek leibkonnaliikme kohta alla 4000 krooni kuus. Samuti on mehed ümbrikupalga saajateks sagedamini kui naised.

Ümbrikupalka on saanud nii oma põhitöökohal kui ajutistel ning lisatöökohtadel, 2007. aastal jagunesid ümbrikupalga saajad järgnevalt: 46% töötajatest sai seda oma põhitöökohal ning 54% ajutisel töökohal töötamise eest. Põhitöökohal saadi ümbrikupalka eelkõige Kirde-Eestis ja Lääne-Eestis ning suurtes linnades, mujal pigem ajutiselt ja lisatöökohal. Samuti said väiksema sissetulekuga töötajad varjatud töötasu peamiselt ajutiste ja lisatööde tegemise eest. Ka 2005. aastal oli ajutisel või lisatöökohal ümbrikupalka saanud töötajate osakaal suurem põhitöökohal saanutest, samas 2006. aastal oli olukord vastupidine, siis sai rohkem inimesi ümbrikupalka põhitöökohal ning nende töötajate osakaal oli suurem, kes said kogu oma aastase töötasu riigimakse maksmata.

Oma aastasest sissetulekust saab enamus ümbrikupalga saajatest osa legaalsena, millelt makstakse riigimakse, ning teatud osa lisaks illegaalsena, millelt riigimakse ei maksta. Selliseid kombineeritud töötasu saajaid oli 2007. aastal 95% ning kogu töötasu ainult illegaalselt saanud töötajaid oli 5% ümbrikupalga saajatest. Võrreldes 2006. aastaga, on viimaste osakaal vähenenud, siis sai kogu oma töötasu illegaalselt iga viies ümbrikupalga saaja (need on töötajad, kes ei kajastu riiklikus ettevõtlusstatistikas üldse). See on vähendanud ümbrikupalga keskmist osakaalu selle saajate aastasest töötasust 35%-ni (vt alljärgnevat aegrida).

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Keskmine ümbrikupalga osakaal netotöötasust (töötajatel, kes said ümbrikupalka), %	38	35	42	40	42	40	39	51	35

Ümbrikupalga saajatest 85% sai 2007. aastal mitteametlikku töötasu ettevõttes töötamise eest ning 15% sai ümbrikupalga eraisiku käest. Varjatud töötasu maksnud ettevõtete valdkondlik jaotus 2007. aasta kohta on toodud joonisel 3.1, kust on näha, et peamiselt saadi ümbrikupalga ehitusfirmadelt ning teenindusfirmadelt, vähem tööstus- ja kaubandusfirmadelt. Ümbrikupalga maksnud majandussektorite pingerea lõppu jäi põllumajandus. Ümbrikupalga saadi peamiselt väikestest ettevõtetest, kus töötas alla 20 töötaja: 1-4 töötajaga ettevõttest sai ebaseaduslikult töötasu 22% ümbrikupalga saajatest, 5-19 töötajaga ettevõtetest 52% ümbrikupalga saajatest.

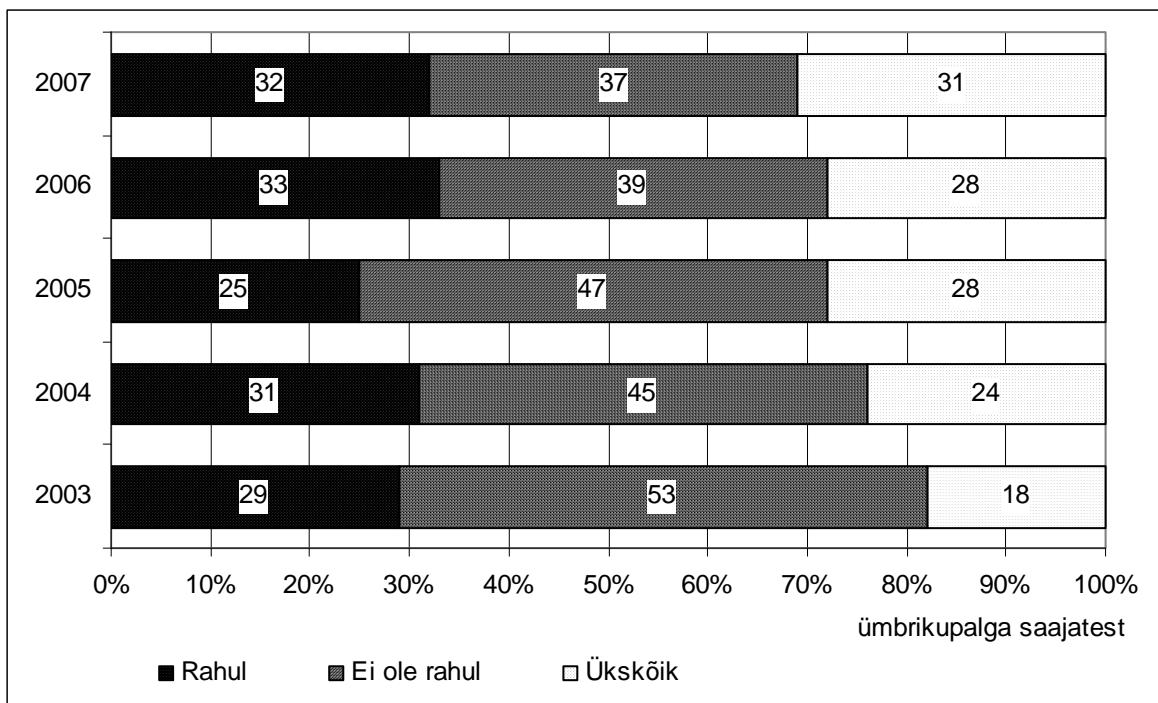

Joonis 3.1. Ümbrikupalga maksnud ettevõtete valdkondlik jaotus

Küsitlusel uuriti ümbrikupalga saanud töötajate käest ka seda, millistel ametikohtadel töötades nad 2007. aastal mitteametlikku töötasu said, järgnevalt on esitatud ametikohtade loetelu.

- Tööstusettevõttes: treial, lukksepp-keevitaja, tööpingi operaator, staabeldaja, uste-akende paigaldaja, keskkonnakaitse spetsialist, raamatupidaja
- Ehitusettevõttes: ehitaja, keevitaja, restaureerija, tööline, viimistleja-maaler
- Kaubandusettevõttes: müüja, koristaja, lihttööline, mehhaanik, restauraator, spetsialist, tegevdirektor
- Põllumajandusettevõttes: lüpsja, keevitaja
- Teenindusettevõttes: baaridaam, baaridaam-ettekandja, klienditeenindaja, koristaja, kokk, köögitööline, nõudepesija, müüja, metsamees-saeoperaator, tehnik-seadistaja, saatja, autojuht, abitööline, juhataja, juuksur, kinnisvarahaldur, kosmeetik, teenindaja-nõustaja, sekretär, tõlkija-eraõpetaja, valvur-turvamees, vastuvõtja-kassapidaja, õhtujuht, ürituste korraldaja
- Eraisiku juures: ehitaja, ekskavaatorijuht, ettekandja (pulmas), muusik, giid, koristaja, metsatööline, põetaja-abitööline talus

Ümbrikupalga saajatest oli 2007. aastal sellega ise rahul iga kolmas, rahulolematuid oli 37%, ülejäänute jaoks oli ükskõik, kas saada töötasu legaalselt või illegaalselt. Kui võrrelda rahulolu aastate lõikes (vt joonis 3.2), siis järeldub, et alates 2003. aastast on suurenenud nende osakaal, kelle jaoks on ükskõik, kuidas neile töötasu makstakse, kas riigimaksudeta või seaduslikult. Seejuures on suurenemine toimunud nende arvel, kes varasemalt ei olnud ebaseadusliku töötasu saamisega rahul. Ükskõiksemad on rohkem nooremad umbrikupalga saajad, vanemad töötajad on rohkem rahulolematud. Rahulolematuse peamiseks põhjuseks on see, et umbrikupalk vähendab tulevast pensioni, aga ka asjaolu, et raskendatud on pangateenuste saamine (nt laenu võtmine, kuna ametlik sissetulek on väike). Rahulolu on iga-aastaselt põhjendatud sellega, et umbrikupalk võimaldab saada maksmata maksude arvel suuremat sissetulekut või annab ajutist lisateenistust.

Joonis 3.2. Rahulolu umbrikupalga saamisega

Küsitlusel uuriti, kas umbrikupalgast keeldumisel, kui töötaja ei ole selle saamisega rahul, on oht kaotada oma töökoht. Tulemustest selgus, et üle poolte (55%) ebaseaduslikku töötasu saanud inimeste, kellele selle saamine ei meeldinud, jääks enda hinnangul keeldumise korral oma tööst ilma. Siinkohal saab öelda, et selline arvamus oli inimestel ka 2004. aastal. Vahepealsetel aastatel, kui Eesti tööturul oli oluliseks probleemiks tööjõupuudus, oli hirm töökohta kaotuse ees väiksem (vt tabel 3.2).

Tabel 3.2. Töökoha säilimine ümbrikupalgast keeldumise korral
(% ümbrikupalga saajatest, kes pole sellega rahul)

	2004	2005	2006	2007
Arvab, et kaotaks töökoha	55	31	29	55
Arvab, et ei kaotaks töökohta	19	26	36	28
Ei oska öelda	26	43	35	17
Kokku	100	100	100	100

Eelnevalt esitatud informatsiooni põhjal saab arvestuslikult välja tuua, milline oli riigi hüpoteetiline maksukaotus tulenevalt ümbrikupalgade maksmisest, võttes arvesse ettevõtete poolt maksmata jäetud sotsiaalmaksu ning töötajate töötasult maksmata jäetud füüsilise isiku tulumaksu. Kasutades ümbrikupalga saajate osakaalu usalduspiire (95%-lise tõenäosusega), on tabelis 3.3 toodud ka arvestuslikud maksukaotused vahemikhinnangutena.

Tabel 3.3. Ümbrikupalga maksmisest tulenenud maksukaotused 2007. aastal

Näitaja	Ühik	Alampiir	Keskmine	Ülempiir
Ümbrikupalga saajate osakaal	%	11	14	16
Sotsiaalmaksukaotus	mln kr	1107	1346	1590
Tulumaksukaotus	mln kr	734	892	1053

Ümbrikupalka sai 2007. aasta küsitluse andmetel 14% palgatöötajatest, seega oli Eestis keskmiselt ligi 82 tuhat ümbrikupalka saanud palgatöötajat⁵ (2006. a 67 tuh). Kui eeldada, et igale palgatöötajale (sh ümbrikupalga saajale) maksti 2007. aastal Eesti keskmist kuupalka⁶ ning arvestada sellega, et küsitluse andmetel moodustas ümbrikupalga saajatel varjatud töötasu 35% kättesaadavast töötasust, siis saab välja arvutada hüpoteetilised maksukaotused. Antud andmetel jäi riigil aasta jooksul saamata 1107 kuni 1590 miljonit krooni sotsiaalmaksu ja 734 kuni 1053 miljonit krooni füüsilise isiku tulumaksu. Seega oli ümbrikupalgade näol kaotatud maksuressurss keskmiselt ca 2,2 miljardit krooni, mida oli sama palju kui 2006. aastal (2005. aastal 1,4 mld kr; 2004. aastal 1,5 mld kr; 2003. aastal 1,6 mld kr). Maksukaotuste arvestuslike summade suurenemise varasemate aastatega võrreldes on eelkõige tinginud keskmise palga kiire kasv.

⁵ Kasutades Statistikaameti andmeid: 2007. aastal oli 15-74 aastaseid palgatöötajaid 596,8 tuhat.

⁶ Kasutades Statistikaameti kvartaalseid bruto- ja netokuupalka andmeid, on analüüsis kasutatud EKI poolt tuletatud arvestuslikku netokuupalka, mis oli 2007. aastal keskmiselt 9038 krooni.

Küsitlusel uuriti töötajate käest ka üldist arvamust ümbrikupalkade maksmise kohta ning paluti hinnanguid põhjendada. Tulemuste alusel saab öelda, et mitteametlikku töötamisse ja töötasude ebaseaduslikku maksmisesse suhtutakse väga negatiivselt, ümbrikupalkade maksmist ei pooldanud 2007. aastal 82% töötajatest, pooldajaid oli 7%. Tabelis 3.4 toodud aegreast on näha, et ümbrikupalga vastaste osakaal on aastaid olnud kõrge.

Tabel 3.4. Hinnang ümbrikupalga maksmisele (% töötajatest)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Pooldab	7	3	9	3	3	3	5	7
Ei poolda	57	84	83	89	91	93	85	82
Ei oska öelda	36	13	8	8	6	4	10	11
Kokku	100	100	100	100	100	100	100	100

Ümbrikupalkade maksmise pooldajad argumenteerivad oma toetust peamiselt sellega, et riigimaksude tasumata jätmine võimaldab töötajal saada selle võrra kõrgemat töötasu ning tööandja seisukohast nimetati seda, et Eestis on ettevõtete maksukoormus liiga suur.

Detailsemalt jagunesid hinnangud järgmiselt (% ümbrikupalga pooldajatest):

Töötaja saab nii kõrgemat palka	58
Eestis on ettevõtete maksukoormus liiga suur	54
Seadusandlus on ettevõtluseks ebasoodne	29
Riigil on raha niigi palju	25
Pooldan, sest teised sama ala ettevõtted maksavad ka ümbrikupalka	4

Ümbrikupalkade maksmise vastu ollakse aga põhiliselt sellepärast, et riigimaksude maksmata jätmisega kahjustatakse töötaja sotsiaalseid garantiisid, töötajal puudub või väheneb ravikindlustus ja pensionikindlustus (keskmisest enam märkisid alla 50-aastased). Ei peeta õigeks ka seda, et ümbrikupalkade maksjate tõttu on ebaõiglases situatsioonis ausad maksumaksjad (keskmisest enam märkisid kõrgema sissetulekuga ja kõrgharidusega töötajad). Riigi seisukohast nimetati negatiivse asjaoluna veel seda, et maksude alalaekumine (eelkõige sotsiaalsfääri) ei võimalda riigil pakkuda teenuseid. Töötaja seisukohast märgiti, et mitteametliku töötamise korral puudub tööandja vastu seadusandlik kaitse ning väiksema ametliku sissetuleku tõttu ei saa inimesed vajadusel pangalaene.

Aastate jooksul pole ümbrikupalkadega rahulolematuse põhjuste pingereas olulisi muutusi toimunud, jätkuvalt on kõige probleemse aspektina esile toodud ümbrikupalga saaja väheseid sotsiaalseid garantiisid ning ülekohut seaduskuulekate maksumaksjate suhtes (vt tabel 3.5). Samas on aga elanikud muutunud varasemate aastatega võrreldes teadlikumaks ning rohkem on hakatud mõistma, et illegaalsete töötasude maksmine mõjutab kogu ühiskonda ning selle kõrval,

et ümbrikupalga saajal endal vähenevad sotsiaalsed hüved, mõjutab riigi maksutulude alalaekumine kogu sotsiaalsfääri ning riigi poolt pakutavaid teenuseid. Samuti kahjustub ettevõtluskeskkond.

Tabel 3.5. Ümbrikupalga maksmisega rahulolematuse põhjused (% ümbrikupalga mittepooldajatest)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Ümbrikupalga saajal puudub või väheneb ravi- ja pensionikindlustus	68	64	68	65	71	74	71
Ülekohtune ausate maksumaksjate ja ettevõtjate suhtes	44	55	59	55	59	60	61
Sotsiaalsfäärile ei laeku makse	38	33	44	51	55	58	59
Ümbrikupalga saajal puudub tööandja vastu seadusandlik kaitse	-	-	-	-	-	54	57
Riigile ei laeku makse, riik ei saa pakkuda teenuseid	34	31	45	44	46	50	54
Ümbrikupalga saajal on raskendatud pangast laenu võtmine	-	-	45	46	43	52	51

KOKKUVÕTE

Varimajanduse osakaal elanike ostudes

Elanike poolt teadlikult varimajandusele tehtud kulutused moodustasid 2007. aastal 7% Eesti elanike kogukulutustest. Varimajanduse osakaal elanike ostudes on aastatega vähenenud, 2000ndate alguses oli antud näitaja 13%. Mitteametlikult maksti nii 2006. kui 2007. aastal eelkõige ehitus- ja remonditööde eest, järgnesid õmblusteenused ja elamispinna rentimine (antud teenuse mitteametlik tarbimine on sagenenud). Kaupadest osteti 2007. aastal mitteametlikult kõige sagedamini arvutitarkvara ning küttepuid.

Hinnang salvestiste ja tarkvara piraatlusele

Salvestistest omatakse enim muusikaga CD-plaate ning DVD-sid (viimaste omajate osakaal on perioodil 2005-2007 kahekordistunud). Arvuti ning tarkvara on kodus kolmveerandil peredel. Elanike hinnang salvestiste ja tarkvara piraatlusele on olnud aastaid tauniv ning püsis ka 2007. aastal negatiivsena. Salvestiste omajatest 2/3 ei poolda piraatlust ning seda eelkõige seetõttu, et piraatkaup pole kvaliteetne ning piraatlus kahjustab autorite ja esitajate huve. Seejuures ei ole aga elanikel selgust, mida piraatlus endast täpselt kujutab, nii näiteks ei pea kolmandik salvestiste omajatest piraatluseks kellegi teise salvestisest endale lisakoopia tegemist, mis tegelikkuses liigitub aga ebaseaduslikuks tegevuseks (seega ei hinda inimesed ka enda vastavat käitumist piraatluseks).

Hinnang ümbrikupalkadele

Ümbrikupalka maksti 2007. aastal 14%-le töötajatele (2006. a 11%-le). Vähenenud on nende töötajate osakaal, kes said palka ainult "mustalt", sellest tulenevalt vähenes keskmine ümbrikupalga osakaal selle saajate töötasus 35%-ni. Sarnaselt 2006. aastale maksti ka 2007. aastal varjatud töötasu peamiselt ehitus- ja teenindusettevõtete poolt. Tööl käivate elanike üldine arvamus on, et ümbrikupalkade maksimisega kahjustatakse töötajate sotsiaalseid garantiisid ning see on ülekohtune ausate maksumaksjate suhtes. Seetõttu suhtutakse ümbrikupalkade maksmisesse väga negatiivselt: 2007. aastal ei pooldanud seda 82% töötajatest. Ümbrikupalkade maksmise tõttu jäi riigil 2007. aastal hinnanguliselt saamata 1107 kuni 1590 mln kr sotsiaalmaksu ning 734 kuni 1053 mln kr füüsilise isiku tulumaksu.

KÜSITLUSTULEMUSTE PROTSENTJAOTUSED

KAUPADE JA TEENUSTE TARBIMINE

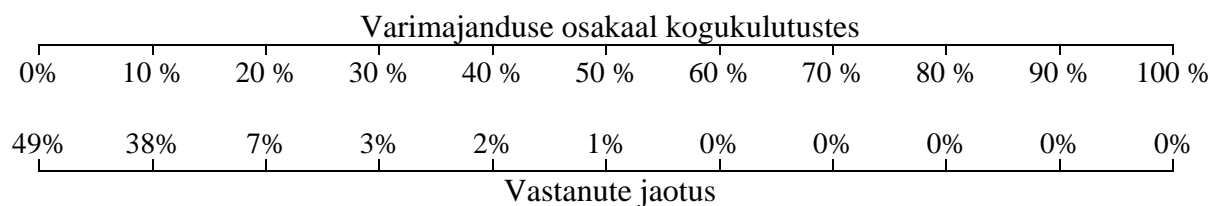
KUIDAS TEIE TAVALISELT TALITATE, KUI SEISATE VALIKU EES, KAS OSTA AMETLIKKU – LEGAALSET (st maksud on tasutud) VÕI ILLEGAALSET KAUPA (TEENUST)? (% vastanutest)

Eelistan soodsama hinnaga kaupa, olenemata sellest, kas makse tasutakse või mitte	13
Eelistan ametliku tootja/teenindaja poolt pakutavat, kus on ausalt tasutud riigimaksud	50
Talitan vahel nii, vahel naa	37

PALUN MÄRKIGE JÄRGNEVATE KAUBA- JA TEENUSELIKIDE KOHTA, KAS TE OLETE NEID 2007. AASTAL RAHA EEST OSTNUD LEGAALSELT VÕI ILLEGAALSELT? (% vastanutest)

	Ei ostnud 2007. aastal legaalselt ega illegaalselt	Ostsin ainult legaalselt	Ostsin mõnikord illegaalselt	Ostsin ainult illegaalselt	Ei oska öelda, kas ostsin legaalselt või illegaalselt
Autoremont	45	42	7	1	5
Mootorikütused (bensiin, diislikütus)	30	63	5	1	1
Kaupade transporditeenus	60	31	5	1	3
Reisijate transporditeenus	37	58	2	1	2
Korteri (elamu) remont, ehitus	56	30	8	4	2
Elamispinna rentimine	82	12	2	2	2
Küttepuid	69	19	3	3	6
Muu küttematerjal (õli, brikett jne)	83	14	1	0	2
Õmblusteenus	74	18	4	3	1
Ilu- ja terviseteeenus (juuksur, massöör jne)	17	72	4	2	5
Koristamisteenus	93	4	0	1	2
Lapsehoidja teenus	95	3	0	1	1
Alkohol	13	82	4	0	1
Tubakatooted	58	33	6	2	1
Helikassetid, CD-d muusikaga	37	48	10	1	4
Videokassetid, DVD-d	44	45	7	1	3
Arvutitarkvara (sh mängud)	61	27	7	2	3

PALUN HINNAKE, MILLINE OSA TEIE KULUTUSTEST LÄKS 2007. AASTAL TASUMISEKS ILLEGAALSETE KAUPADE JA TEENUSTE EEST?

KAS TEIE HINNANGUL ON LIHTNE VÕI KEERULINE ERISTADA, MILLINE MÜÜJA VÕI TEENINDAJA PAKUB LEGAALSET KAUPA (TEENUST) JA MILLINE ILLEGAALSET? (% vastanutest)

Lihtne	26
Mitte alati lihtne	49
Keeruline	10
Ei oska öelda	15

KAS VIIMASE 3 KUU JOOKSUL ON TEIL OLNUD JUHUST, KUS MÜÜJA VÕI TEENINDAJA SOOVIS TASUMIST VAID SULARAHAS? (% vastanutest)

Jah, korduvalt on olnud	28
Jah, üks kord on olnud	18
Ei ole olnud	54

TÖÖTAMINE JA ÜMBRIKUPALK

KAS TE OLETE 2007. AASTAL SAANUD TÖÖTASU? (% vastanutest)

Jah	73
Ei	27

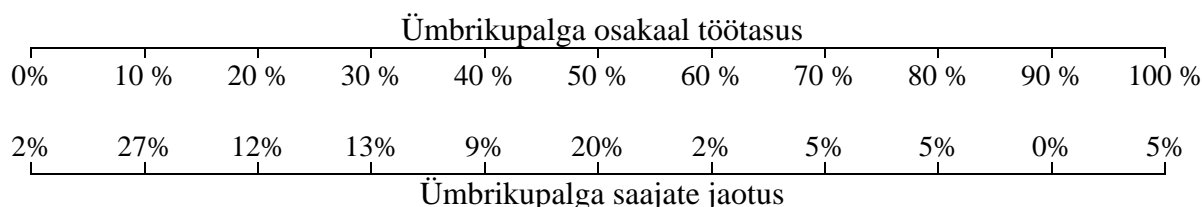
KUI TE EI OLE 2007. AASTAL TÖÖTASU SAANUD, SIIS KAS TE OLETE ...? (% mittetöötajatest)

Töötu	5
Pensionil	78
(Üli)õpilane	3
Lapsega kodus	14

KAS TEILE ON 2007. AASTAL MAKSTUD nn ÜMBRIKUPALKA? (% töötajatest)

Jah, regulaarselt	6
Vahetevahel	8
Ei ole makstud	86

KUI TEILE ON 2007. AASTAL MAKSTUD ÜMBRIKUPALKA, SIIS MILLISE OSA SEE MOODUSTAS TEIE POOLT AASTA JOOKSUL KÄTTESAADUD TÖÖTASUST?

KAS TEILE MAKSTI 2007. AASTAL ÜMBRIKUPALKA PÕHITÖÖKOHAL VÕI AJUTISEL TÖÖKOHAL? (% ümbrikupalga saajatest)

Ümbrikupalga maksti mu põhitöökohal	46
Ümbrikupalga maksti mu ajutisel töökohal, lisatöökohal	54

KELLENA TE TÖÖTASITE, KUI TEILE MAKSTI 2007. AASTAL ÜMBRIKUPALKA?

Tööstusettevõttes:	treial, lukksepp–keevitaja, tööpingi operaator, staabeldaja, uste-akende paigaldaja, keskkonnakaitse spetsialist, raamatupidaja
Ehitusettevõttes:	ehitaja, keevitaja, restaureerija, tööline, viimistleja-maaler
Kaubandusettevõttes:	müüja, koristaja, lihttööline, mehhaanik, restauraator, spetsialist, tegevdirektor
Põllumajandusettevõttes:	lüpsja, keevitaja
Teenindusettevõttes:	baaridaam, baaridaam-ettekandja, klienditeenindaja, koristaja, kokk, köögitööline, nõudepesija, müüja, metsamees-saeoperaator, tehnik-seadistaja, saatja, autojuht, abitööline, juhataja, juuksur, kinnisvarahaldur, kosmeetik, teenindaja-nõustaja, sekretär, tõlkija-eraõpetaja, valvur-turvamees, vastuvõtja-kassapidaja, õhtujuht, ürituste korraldaja
Eraisiku juures:	ehitaja, ekskavaatorijuht, ettekandja (pulmas), muusik, giid, koristaja, metsatööline, põetaja-abitööline talus

PALUN MÄRKIGE, MILLISE VALDKONNA ETTEVÖTTE KÄEST TE SAITE 2007. AASTAL ÜMBRIKUPALKA VÕI SAITE SEDA ERAISIKULT?

(% ümbrikupalga saajatest)

Tööstusettevõtte	10
Ehitusettevõtte	23
Kaubandusettevõtte	12
Põllumajandusettevõtte	2
Transpordi-, sideettevõtte	4
Majutus-, toitlustusettevõtte	7
Finantsteenindusettevõtte	0
Äriteenindusettevõtte (firmade teenindamine)	5
Muu teenindusettevõtte	22
Avalik sektor	0
Eraisik	15

KUI TE SAITE ÜMBRIKUPALKA ETTEVÖTTE KÄEST, SIIS KUI PALJU INIMESI TÖÖTAB ANTUD ETTEVÖTTES KOKKU? (% ettevõttelt ümbrikupalga saajatest)

1-4 töötajat	22
5-19 töötajat	52
20-49 töötajat	11
50-249 töötajat	12
Üle 249 töötaja	3

KUI TE SAITE 2007. AASTAL ÜMBRIKUPALKA, SIIS KAS OLITE SELLEGA ISE RAHUL?

(% ümbrikupalga saajatest)

Jah, olin rahul	32
Ei olnud rahul	37
Mul oli ükskõik	31

**KAS TEIE HINNANGUL TE KAOTAKSITE TÖÖKOHA, KUI EI NÕUSTUKS
ÜMBRIKUPALGAGA? (% ümbrikupalga saajatest, kes pole sellega rahul)**

Jah	55
Ei	28
Ei oska öelda	17

MIDA TE ARVATE ÜMBRIKUPALGA MAKSMISEST? (% töötajatest)

Pooldan ümbrikupalga maksmist	7
Ei poolda seda	82
Ei oska öelda	11

**KUI TE POOLDATE ÜMBRIKUPALKADE MAKSMIST, SIIS MIKS?
(% ümbrikupalga pooldajatest; võis märkida mitu vastust)**

Eestis on ettevõtete maksukoormus liiga suur	54
Seadusandlus on ettevõtluseks ebasoodne	29
Riigil on raha niigi palju	25
Töötaja saab nii kõrgemat palka	58
Pooldan, sest teised sama ala ettevõtted maksavad ka ümbrikupalka	4
Muu	12

**KUI TE EI POOLDA ÜMBRIKUPALKADE MAKSMIST, SIIS MIKS?
(% ümbrikupalga mittepooldajatest; võis märkida mitu vastust)**

Ülekohtune ausate maksumaksjate ja ettevõtjate suhtes	61
Riigile ei laeku makse, riik ei saa pakkuda teenuseid	54
Sotsiaalsfäärile ei laeku makse	59
Ümbrikupalga saajal puudub või väheneb ravi- ja pensionikindlustus	71
Ümbrikupalga saajal puudub tööandja vastu seadusandlik kaitse	57
Ümbrikupalga saajal on raskendatud pangast laenu võtmine	51
Muu	2

SALVESTISED

KAS TEIE PERES ON ARVUTI? (% vastanutest)

Jah	76
Ei	24

PALUN MÄRKIGE, MILLISEID SALVESTISI TEIE PERE OMAB? (% vastanutest)

Helikassetid	58
CD-d (muusikaga)	76
Videokassetid	55
DVD-d	61
Arvutitarkvara (sh mängud)	76
Ei oma ühtegi salvestist	9

KUI SAGELI TE OLETE 2007. AASTAL ISE INTERNETIST ALLA LAADINUD JÄRGMISEID TOOTEID? (% arvuti omajatest)

	Ei ole üldse laadinud 2007. aastal	Mõni kord aastas	Iga kuu	Iga nädal
Muusika	46	29	14	11
Videod, filmid	55	25	9	11
Arvutitarkvara (sh mängud)	62	28	7	3

MILLISED JÄRGNEVAD TEGEVUSED ON TEIE ARVATES PIRAATLUS?

(% salvestiste omajatest)

	On piraatus	Ei ole piraatus	Ei oska öelda
Kellegi teise salvestisest endale lisakoopia tegemine	42	38	20
Oma salvestisest endale lisakoopia tegemine	5	85	10
Salvestiste omaalgatuslik paljundamine ja müümine	94	1	5
Litsentsita arvutiprogrammide kasutamine	78	7	15
Muusika, filmide, tarkvara omaalgatuslik levitamine Internetis	73	5	22

MIDA TE ARVATE SALVESTISTE JA TARKVARA PIRAATLUSEST?

(% salvestiste omajatest)

Pooldan seda	16
Ei poolda seda	63
Ei oska öelda	21

KUI TE POOLDATE SALVESTISTE JA TARKVARA PIRAATLUST, SIIS MIKS?

(% piraatluse pooldajatest; võis märkida mitu vastust)

Originaaltooted on liiga kallid	95
Vastavaid originaaltooteid pole Eestis müügil	43
Piraattooted on varem kättesaadavad kui vastavad originaaltooted	51
Muu	6

KUI TE EI POOLDA SALVESTISTE JA TARKVARA PIRAATLUST, SIIS MIKS?

(% piraatluse mittepooldajatest; võis märkida mitu vastust)

Piraatkauba kvaliteet ei ole usaldusväärne	70
Ülekohtune autorite ja esitajate suhtes	70
Tegemist on seaduste rikkumisega	61
Riigile ei laeku makse	42
Muu	1

KÜSITLUSTULEMUSTE PROTSENTJAOTUSED SOTSIAAL-DEMOGRAAFILISTE GRUPPIDE LÕIKES

Legaalsete ja illegaalsete kaupade vahel valiku tegemine (% vastanutest)

		Eelistab soodsama hinnaga kaupa, olenemata maksude tasumisest	Eelistab legaalset kaupa (maksud tasutud)	Talitab vahel nii, vahel naa
Keskmiselt		13	50	37
Regioon	Põhja-Eesti	12	51	37
	Kesk-Eesti	14	51	35
	Kirde-Eesti	16	43	41
	Lääne-Eesti	13	55	32
	Lõuna-Eesti	13	48	39
Elukoht	Tallinn	13	54	33
	suured linnad	15	47	38
	väikelinnad	14	51	35
	maa-asulad	12	46	42
Rahvus	eestlased	11	53	36
	mitte-eestlased	19	43	38
Vanus	18 - 29 aastased	13	42	45
	30 - 49 aastased	13	47	40
	50 - 64 aastased	12	59	29
	65 - 74 aastased	17	59	24
Sugu	naised	14	54	32
	mehed	12	45	43
Haridus	alg-, põhiharidus	11	50	39
	keskharidus	18	43	39
	kõrgharidus	7	60	33
Netosissetulek leibkonnaliikme kohta kuus	alla 2001 kr	19	35	46
	2001- 4000 kr	16	42	42
	4001- 6000 kr	17	52	31
	6001-8000 kr	12	50	38
	üle 8000 kr	5	61	34

Varimajanduse osakaal elanike kogukulutustes
(% kogukulutustest)

Keskmiselt		7
Regioon	Põhja-Eesti	6
	Kesk-Eesti	10
	Kirde-Eesti	10
	Lääne-Eesti	6
	Lõuna-Eesti	8
Elukoht	Tallinn	6
	suured linnad	9
	väikelinnad	8
	maa-asulad	8
Rahvus	eestlased	6
	mitte-eestlased	9
Vanus	18 - 29 aastased	8
	30 - 49 aastased	8
	50 - 64 aastased	6
	65 - 74 aastased	5
Sugu	naised	7
	mehed	8
Haridus	alg-, põhiharidus	7
	keskharidus	8
	kõrgharidus	6
Netosissetulek leibkonnaliikme kohta kuus	alla 2001 kr	11
	2001- 4000 kr	8
	4001- 6000 kr	7
	6001-8000 kr	5
	üle 8000 kr	7

Salvestiste omajate osakaal

(% vastanutest)

		Heli- kassetid	CD-d muusikaga	Video- kassetid	DVD-d	Arvuti- tarkvara (sh mängud)	Ei oma ühtegi salvestist
Keskmiselt		58	76	55	61	76	9
Regioon	Põhja-Eesti	60	77	58	67	80	7
	Kesk-Eesti	63	72	48	56	67	13
	Kirde-Eesti	57	75	55	59	73	7
	Lääne-Eesti	58	78	57	57	75	10
	Lõuna-Eesti	53	74	52	57	74	9
Elukoht	Tallinn	58	77	58	67	81	7
	suured linnad	55	80	55	66	80	7
	väikelinnad	60	76	61	61	71	9
	maa-asulad	58	71	48	52	70	10
Rahvus	eestlased	58	78	54	59	77	8
	mitte-eestlased	57	71	58	65	74	9
Vanus	18 - 29 aastased	58	92	61	80	94	0
	30 - 49 aastased	66	87	65	72	85	4
	50 - 64 aastased	56	65	51	48	68	9
	65 - 74 aastased	37	33	23	17	29	37
Sugu	naised	57	76	54	60	74	9
	mehed	58	76	57	62	78	8
Haridus	alg-, põhiharidus	43	53	44	37	48	23
	keskharidus	58	75	53	61	74	8
	kõrgharidus	61	83	61	68	86	5
Netosissetulek leibkonnaliikme kohta kuus	alla 2001 kr	55	68	56	62	74	13
	2001- 4000 kr	50	64	46	49	61	18
	4001- 6000 kr	58	75	54	55	74	7
	6001-8000 kr	68	81	63	70	87	4
	üle 8000 kr	59	90	61	78	88	1

Suhtumine salvestiste ja tarkvara piraatlusesse

(% salvestiste omajatest)

		Pooldab	Ei poolda	Ei oska öelda
Keskmiselt		16	63	21
Regioon	Põhja-Eesti	16	62	22
	Kesk-Eesti	13	72	15
	Kirde-Eesti	20	59	21
	Lääne-Eesti	17	70	13
	Lõuna-Eesti	14	60	26
Elukoht	Tallinn	14	63	23
	suured linnad	20	58	22
	väikelinnad	19	60	21
	maa-asulad	13	69	18
Rahvus	eeslased	14	64	22
	mitte-eeslased	21	58	21
Vanus	18 - 29 aastased	24	53	23
	30 - 49 aastased	17	60	23
	50 - 64 aastased	7	75	18
	65 - 74 aastased	4	84	12
Sugu	naised	17	60	23
	mehed	15	66	19
Haridus	alg-, põhiharidus	10	74	16
	keskharidus	16	63	21
	kõrgharidus	16	62	22
Netosissetulek leibkonnaliikme kohta kuus	alla 2001 kr	18	66	16
	2001- 4000 kr	18	62	20
	4001- 6000 kr	13	58	29
	6001-8000 kr	17	66	17
	üle 8000 kr	16	66	18

Ümbrikupalga maksmise sagedus

(% töötajatest)

		Regulaarselt makstud	Vahetevahel makstud	Ei ole makstud
Keskmiselt		6	8	86
Regioon	Põhja-Eesti	7	10	83
	Kesk-Eesti	4	5	91
	Kirde-Eesti	4	9	87
	Lääne-Eesti	7	3	90
	Lõuna-Eesti	5	8	87
Elukoht	Tallinn	7	8	85
	suured linnad	4	7	89
	väikelinnad	6	7	87
	maa-asulad	6	9	85
Rahvus	eestlased	4	7	89
	mitte-eestlased	10	11	79
Vanus	18 - 29 aastased	7	12	81
	30 - 49 aastased	6	7	87
	50 - 64 aastased	4	6	90
	65 - 74 aastased	8	4	88
Sugu	naised	4	6	90
	mehed	8	10	82
Haridus	alg-, põhiharidus	6	7	87
	keskharidus	7	9	84
	kõrgharidus	4	7	89
Netosissetulek leibkonnaliikme kohta kuus	alla 2001 kr	8	12	80
	2001- 4000 kr	7	12	81
	4001- 6000 kr	6	6	88
	6001-8000 kr	10	6	84
	üle 8000 kr	2	7	91

KÜSITLETUD KOGUMI ISELOOMUSTUS

Regiooni järgi⁷:

Põhja-Eesti	38%
Kesk-Eesti	9%
Kirde-Eesti	16%
Lääne-Eesti	12%
Lõuna-Eesti	25%

Elukoha järgi:

Tallinn	29%
suured linnad ⁸	22%
väikelinnad	20%
maa-asulad	29%

Rahvuse järgi:

eestlased	67%
mitte-eestlased	33%

Vanuse järgi:

18 - 29 aastased	25%
30 - 49 aastased	37%
50 - 64 aastased	25%
65 - 74 aastased	13%

Soo järgi:

naised	55%
mehed	45%

Hariduse järgi:

alg- ja põhiharidus (kuni 9 kl)	9%
keskharidus (k.a keskeriharidus)	56%
kõrgharidus (k.a magister, doktor)	35%

Netosissetuleku järgi

(leibkonnaliikme kohta kuus):

alla 2001 krooni	7%
2001- 4000 krooni	27%
4001- 6000 krooni	28%
6001- 8000 krooni	17%
üle 8000 krooni	21%

⁷ Vabariigi Valitsuse 3. aprilli 2001. aasta määrusega nr 126 kinnitatud Eesti piirkondlike üksuste statistilise klassifikaatori 3. tasemel esitatud maakondade grupid:

Põhja-Eesti: Harju maakond (sh Tallinn)

Kesk-Eesti: Järva, Lääne-Viru ja Rapla maakond

Kirde-Eesti: Ida-Viru maakond

Lääne-Eesti: Hiiu, Lääne, Pärnu ja Saare maakond

Lõuna-Eesti: Jõgeva, Põlva, Tartu, Valga, Viljandi ja Võru maakond

⁸ Tartu, Narva, Pärnu, Kohtla-Järve ja Jõhvi